

UOT: 82

SOVET DÖVRÜ POEZİYASINDA ŞAIR AZADLIĞI POETİK YARADICILIQ MÜSTƏVISİNDƏ

Günəş XUDAYAROVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 11 may 2021; çapa qəbul edilmişdir: 5 iyun 2021; online-da çap edilmişdir: 30 sentyabr 2021.

Received: 11 th May, 2021; accepted: 5 th June, 2021; published online: 30 th September, 2021.

Açar sözlər: *qadağalar dövrü, şair, azadlıq, vətən, poeziya*

Giriş

Sovet rejimi illərində ədəbi mühitə müntəzəm olaraq ideoloji orqanlar tərəfindən nəzarət olunur, şairlərin həm ədəbi fəaliyyəti, həm də vətəndaş olaraq mövqeyində sovet ideologiyası ilə ziddiyyət təşkil edən xüsusiyyətlər aşkar olunduqda onların azadlıqları məhdudlaşdırılır, repressiya, sürgün və təqiblərə məruz qalır, yaxud müəyyən qəliblər çərçivəsində yazmağa məcbur edilirdi. Sovet dövrünün belə amansız qadağalarına baxmayaraq, öz ideyalarını ifadə etməkdən çəkinməyən çoxlu sayda şairlərimiz düşüncələrini poetik yaradıcılıq müstəvisində həm dövrə etirazını, həm də gələcək nəsillər üçün bir şairin azadlıq uğrunda mübarizəsini ifadə etmiş oldular. O mübarizə ki, həmin şairlərin azadlıq idealları uğrunda dönməzliyini, qətiyyətini ifadə edən yaradıcılığına təsir edərək mübariz poeziyanın əsasını qoydu. Sovet rejiminin zülm və işgəncələri şairlərimizin azadlıq istəklərini əməli olmaqla yanaşı, həm də ədəbi müstəvidə ifadə etməyə sövq etmişdir. Azadlıq idealları poetik yaradıcılıq səviyyəsinə yüksəlmiş azad ruhlu şairlərin təhlil edilən şeirləri bu idealların parlaq nümunələri olduğunu bizə deməyə əsas verir və aparılan tədqiqat da məhz bu istiqamətdədir.

Sovet hakimiyyəti Azərbaycan xalqının ziyalılarını güllələmək, yaxud məhbəs və sürgünlərdə çürütməklə, bir xalqın, bir millətin özünüdərkinə mane olmaq, xalqı öz mənəvi köklərindən ayırmaq və kommunist ideologiyasının kor-koranə təbliğatçısına çevirmək istəyirdi. Ədəbiyyatı hakimiyyətdən asılı vəziyyətdə saxlamaq, söz azadlığı, şair azadlığını məhdudlaşdırmaq və ya sıradan çıxarmaq başlıca məqsədə çevrilmişdi. Belə qadağalarla əhatələnmiş bir dövrdə sənətkarların başlıca qayəsi məhdudiyyət və qadağalara boyun əyməmək və əsərlərində ifadə etdiyi azadlıq ideyalarını bədii cəhətdən təcəssüm etdirməkdən ibarət idi. Azərbaycan xalqının tarixini, dilini, əlifbasını, mədəniyyətini və ədəbiyyatını dəyişmək istəklərinə qarşı bu milli-mənəvi dəyərləri qoruyan və onları təbliğ edən yaradıcı ziyalılar 30-cu illər repressiyasına məruz qaldılar.

...Rus-sovet ideoloji basqıları nə qədər güclü olsa da, Azərbaycan dünyadan nə qədər təcrid olunsa da, milli intellektualların, ziyalıların, mütəfəkkirlərin sayəsində Azərbaycan xalqı öz mənəvi bütövlüyünü qoruyub saxladı... Azərbaycan ziyalıları Sovet hökuməti üçün o qədər arzu edilməz olmuşlar ki, XX əsrin 20-ci illərindən, yəni Sovet dövlətinin yarandığı ilk illərdən başlayaraq ta 60-cı illərə qədər vaxtaşırı təqiblərə məruz qalmış, sürgünlərə göndərilmiş və məhv edilmişlər. Lakin mənsub olduqları xalqın ruhunu daşıyan, ideallarını nümayiş etdirən bu insanlar heç zaman susmamışlar (4, s. 26). Xalq, millət azadlığının, milli-mənəvi dəyərlərin açıq-aşkar təbliğ edilməsini öz

* doktorant, Bakı Avrasiya Universiteti; Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Quba filiali
e-mail: gunes.xudayarova92@mail.ru

azadlığından da ali duyğu hesab edən ziyalılar sözün həqiqi mənasında sovet rejiminə ədəbiyyatın, sözün gücü ilə meydan oxumağa müvəffəq oldular.

Sovet rejimi şair və yazıçılarımıza millətçilik, vətənçilik mövzularında yazmağı yasaq edir, tarixi mövzulara müraciəti və kədər motivini, xüsusən də ictimai kədəri ədəbiyyata yaxın buraxmırdı. Məqsəd ədəbiyyatı sovet rejimini mədh edən bir vasitəyə çevirməkdən ibarət idi. Yeni quruluşa etiraz, xalq, millət, azadlıq ideologiyası ilə yazıb-yaradan böyük ədiblər isə sovet dövrünün 30-cu illər repressiyası yolundan keçməli oldular. *İstər sənət, istərsə də ədəbiyyat tarixinin hansı bir səhifəsini açmış olsanız, onların cəmiyyət tarixi ilə addım-addım dəyişdiyini görəcəksiniz. Sənət və ədəbiyyat cəmiyyətin həvəs və arzularına tərcüman olduqları üçün heç bir zaman bunlar cəmiyyətin yaşayış xaricində təsəvvür edilə bilməzlər* (12, s. 194). Azərbaycanın sovet poeziyası da məhz tarixin Azərbaycan xalqına, sənətkarlarına yaşatdığı ictimai-tarixi bir dövrün məhsuludur.

Bu illərdə vətən azadlığı, milli birlik yolunda bir əsgər kimi döyüşən, poeziyaya yeni ruh gətirən böyük ədiblərimiz oldu. Həmin sənətkarlar xalq azadlığını öz azadlığı kimi dəyərləndirir, o ruhda bədii nümunələr yaradırdılar. Sovet hakimiyyətinin ağır qadağalarına meydan oxuyan, poetik dillə dövrə etiraz səsini ucaldan çoxlu sayda sənətkarlarımız oldu. Həmin sənətkarlarımızdan – Əhməd Cavad, Ümmügülüm Sadıqzadə, Mikayıl Müşfiq, Almas İldırımın poetik nümunələri əsasında fikrimizi əsaslandıracağıq. Yaradıcılıqlarının təməlini vətən, xalq, söz, milli dəyərlərin azadlığını təşkil edən ədəbiyyat mücahidlərimiz poeziyada sanki yeni bir era yaratdılar. Kəskin qadağaların olduğu illərdə mübariz poeziyaları ilə ədəbi və tarixi müstəvidə dövrə meydan oxuyan sənətkarlarımız mənəvi olaraq əyilməzlik, dövrə etirazın açıq-aşkar nümunələrini yaratmışdılar.

Əhməd Cavad poeziyasında azad vətən sevgisi

XX əsr poeziyasında xüsusi bir cəhət ondan ibarətdir ki, onun yaradıcısı olan şairlər azadlığa fərdi deyil, xalq və onun azadlığı istiqamətində yanaşır, bədii düşüncələrini bu yolda inkişaf etdirdilər. Sovet hakimiyyəti özünə lazım olan ideologiya yetişdirmək və bu yolda haqq səsini ucaldan ziyalıları repressiya qurbanına çevirir, sürgün və təqib edirdi. Əhməd Cavad belə şəxsiyyətlərdən biri olaraq inandığı amal uğrunda mübarizə aparmış, bu yolda susmamışdı. Əhməd Cavad ideologiyası üçün ən ali duyğu azad vətən sevgisi idi. Azad vətən, azad xalq, milli azadlıq ideyaları bütün yaradıcılığı boyu tərənnüm olunur. Şair azadlığını şəxsi azadlıqda deyil, vətən, xalq azadlığında görür və belə ruhda şeirlər yazırdı. Yaradıcılığında iki fərqli ovqat: 1920-ci ildən əvvəl yazılmış şeirlər və həmin şeirlərdə coşqu, sevinc, milliyyətçi ruhu, 1920-ci ildən sonrakı şeirlərində isə dövrə barışmazlıq, çarəsizlik, şair, vətəndaş mövqeyindən dönməzlik ruhunu görmək olar. Əhməd Cavad 1925-ci ildə qələmə aldığı Göy göl şeirindən başlayaraq yeni quruluşun antihumanist mahiyyətini anlaması və bu qorxunc rejim qarşısında xilas yolları axtarmaq istəyi getdikcə güclənirdi. Bu şeirə görə Əhməd Cavadın həbs edilməsi onun bütün şübhələrinin doğru çıxdığının bir təsdiqi idi. Şair azadlıqda yazdığı Göy göl şeirinə görə məhbəsə düşür və burada hələ işgəncə və dəhşətlər məkanına, şəxsiyyəti sındıran bir mühitin alətinə çevrilməmiş zindənda da yeni bir Göy göl şeiri yazır. Bu şeir Əhməd Cavadın ideyalarına sadıq qalacağına bir müqəddəs andı və bu yolda işgəncə və əzablara hazır olduğunun ifadəsi idi:

*Ey Göy gölüm,
Ey göl gülüm!
Qoy göyərrib,
Qoy mən ölüm!*

Assınlar məni,

*Kəssinlər məni!
Qoy türmələrə,
Bassınlar məni!*

*Neynirəm könlü?
Neynirəm dili?
Səndən yazmasam,
Neynirəm əli?*

Şair poetik dillə duyğu və düşüncələrini ifadə etməkdən əsla dönməyəcəyini bir daha ifadə etməkdən çəkinmir. Bu nümunə yetərlidir ki, Vətən aşiqi olan bir şairin sovet dövrünün qadağalarına məhəl qoymadan içindəki azadlıq ruhunu ifadə etməyə. Bəs, Əhməd Cavad üçün azadlığı şərtləndirən amillər nədən ibarətdir? Əhməd Cavadın şəxsiyyət olaraq mövqeyi, bir şair kimi vətən, xalq, millət azadlığını öz azadlığından daha ali hesab etməsi, xalq üçün azadlıq istəyib özünün məhbəbə düşməsi və belə olduğu halda öz əqidəsindən dönməzliyidir azadlıq. Və bunları sovet dövrünün qadağalarını heçə sayaraq poetik yaradıcılıq müstəvisinə daşması isə əsl vətəndaşlıq nümunəsi hesab edilir.

Əhməd Cavad sovet dövrü yaradıcılığını 1920-1929-cu illər və 1930-1937-ci illər olmaqla iki dövrə bölmək olar və bu illərdə şair öz ideologiyasına, yazı üslubuna sadıq qalmışdır.

Unudulmuş sevda, Sən ağlama, Kür, Göy göl, Kölgəm ilə sən, Səsli qız və s. kimi şeirlərində dövrün yaratdığı vahiməni böyük ustalıqla əks etdirmişdir. Əhməd Cavad 1920-ci ildə qələmə aldığı şeirlərdən biri olan Nə yazım? adlı şeirində yaşadığı dövrü belə ifadə etmişdir:

*Sənsiz nədir Günəş, nədir qaranlıq?
Nədir günahımız biz ayrı qaldıq?
İşıqsız bir dünya yaşarmı artıq?
Gözünə qaranlıq çökənlər bilər! (5, s. 47)*

Əhməd Cavad şeirdə nikbin ruhunu, sevincini itirdiyini, ilhamının daim qanad çaldığı göylərdən uzaq olduğunu, nə yazım?! – deyə fəryad edir. Şeirdə kədər motivləri görürük və bu kədər ictimai kədərdir. Şair sovet rejiminin ağır ideoloji basqıları dövründə fərdi deyil, ictimai kədəri yaradıcılığının aparıcı motivlərindən birinə çevirərək öz azadlığı bahasına əməli mübarizəsi ilə yanaşı, həm də poeziyada bir şairin azadlığı onun mənsub olduğu xalqın, millətin azadlığından ibarət olduğunun poetik zirvəsini yaratmışdır. *Onun şeirlərinin konkret prototipləri vardır, tarixi hadisələr bu və ya başqa şəkildə, formada şairin poeziyasında öz poetik əksini tapmışdır. Cavadın şeirləri zamanla, dövrlə hörülür idi* (11, s. 204). Əhməd Cavad şeirləri zamanla, dövrlə elə hörülü idi ki, hər misrası söz və xalq azadlığını məhdudlaşdırmış bir quruluşa poetik etiraz, bərişmazlıq nümunəsi idi. 1922-ci ildə yazdığı Əfəndiyə şeirində olduğu kimi: *Baxsın bəsirətsiz gəlib-keçənlər, doğrunun yerinə əyri seçənlər. Bilsin bu haqq sözə kəfən biçənlər ki, mənim eşqimin Quranı aydın*. Şair inanırdı ki, doğru yolu tapdayıb keçənlər bir gün öz seçdikləri əyri yolda boğulub qalacaqlar və buna tarixin özü şahid olacaq. Əhməd Cavad poetik fəlsəfəsində həm də gələcəyə inam hissi duyulurdu.

Əhməd Cavadın 1924-cü ildə Maarif və mədəniyyət jurnalının 5-ci sayında nəşr olunan Unudulmuş sevda adlı şeirində bütün varlığı ilə mövcud rejimə qarşı qoyulmuş, insanı duyğusuz bir hala gətirən rejimə nifrətini açıq ifadə etməkdən çəkinmirdi:

Anlaşılmaz düşünüb söylədiyim,

*Nə durur qəlbim, o gündən, nə duyar!
Bən ki, hala yenə sərsəm kibi,
Yenə qəlbimdə o dərdin izi var!
Lənət ömrün bu ağır illərinə!
Qıydı bir şuxun ipək tellərinə! (5, s. 58)*

Şair: “Lənət ömrün bu ağır illərinə”, - deyərək, yalnız öz ömrü ilə məhdudlaşdırmır, eyni zamanda xalqının da ağır keçən həyatına üsyankarlıq ruhu ilə yanaşır və bununla da poetik yaradıcılıq müstəvisinə fəlsəfi məzmun, fəlsəfi düşüncə tərzini gətirmişdir.

Şair bütün çılpalığı ilə humanizm, sülhsevərlik, bəşəri və milli dəyərləri üstün tutduğunu və bunu azadlığı bahasına olsa belə ifadə etməkdən çəkinmir:

*Mən, doğrusu, daim gülmək istəyirəm,
Nə öldürmək, nə də ölmək istəyirəm!
Artıq yetər yer üzündən axan qan,
Yetər artıq bu göz yaşı, bu hicran. (10, s. 65)*

Öz daxili dünyasının, şair ilhamının belə mövzularda şeir yazdığına görə həbs edildiyini başa düşürdü Əhməd Cavad. Bu yoldan dönməzliyini bütün həyatı və yaradıcılığı boyu ifadə etməkdən də çəkinmirdi. Azadlıq ideyalarını təbliğ və tərənnüm etməkdən zərər qədər də olsa, peşmançılıq hissi keçirmədiyini yaşadığı ömür yolundan da görürük. O yalnız öz azadlığı uğrunda vuruşmurdu, həm də xalqın azadlıq ideallarının qarçısı idi.

Ümmügülüm Sadıqzadənin azadlıq ideali

Vətən, xalq, millət üçün duyğu, düşüncə və öz amalından əsla geri çəkilməyən, poetik yaradıcılığı ilə dövrə meydan oxuyan söz mücahidlərimizdən biri, ruhu Əhməd Cavad ruhu kimi xalqa bağlı olan Ümmügülüm də sovet dövrünün iztirablı illərindən keçməli oldu. Ümmügülüm 1914-1920-ci illər, 1920-1937-ci illər və 1937-1940-cı illər olmaqla yaradıcılığının hər üç dövrünü də vətən sevgisi, müharibə, xalqın keçdiyi ağır həyat yolu, azadlıq uğrunda mübariz ruhu ilə xarakterizə etmək olar. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Azərbaycan milli bayrağının bolşeviklər tərəfindən endirilməsinə ilk cavabı Ümmügülüm Sadıqzadə vermişdir. Ümmügülüm bilirdi ki, sovet ideologiyasına qarşı yazmış olduğu hər bir misraya görə azadlıqdan məhrum ola bilər, işgəncələrə məruz qalacaq, amma azadlıq idealları ilə yoğurulmuş poetik yaradıcılıq yolunda mövqeyini dəyişməz və 1920-ci ildə yazdığı Bayrağım ənərkən şeirində həmin dövrü aydın ifadə edir, rejimi zəhərli ruzigar, haqsız və tanrısız adlandıraraq, açıq şəkildə dövrə meydan oxuyur. Bu şeiri azadlıq idealından dönməzliyinin əməli və bədii nümunəsi hesab etmək olar:

*Yazıq səni bayrağım! Endirdilər, eyləmi?
Səni yıxıb devirən o zəhərli ruzigar
O haqq yeyən haqsızlar, vəhşilər, tanrısızlar,
Yanar ocağını da söndürdülər, eyləmi? (8, s. 28)*

Ümmügülüm Sadıqzadənin şeirdə sovet rejimini açıq şəkildə zəhərli ruzigar, haqq yeyən haqsızlar, vəhşilər, tanrısızlar adlandırması və Əhməd Cavadın da doğrunun yerinə əyri seçənlər, haqq sözə kəfən biçənlər və s. ifadələrini poeziyaya gətirməsi xalqın, onun haqq səsi olan şairlərin əzmini heç bir rejimin məhv etməyəcəyinin nümunəsi hesab etmək olar. Poetik dillə sovet rejiminə meydan oxuyan şair ruhu və söz azadlığının heç bir qüvvənin təsirinə düşməyəcəyini böyük ustalıqla ifadə edirdilər. Ümmügülüm, eyni zamanda 1937-ci ildə azadlığı əlindən alınmış şair olaraq bolşevik rejimini ittiham edən poetik nümunələr də yazmışdır. Xəzərə xitab şeirini dənizə müraciətlə yazmış və sanki

dənizdən imdad diləyir, mövcud rejimi əsarət, işgəncə, zülm qalası adlandıraraq dənizdən bu tilsimi darmadağın etməsini istəmək və bu istəyi poeziyaya gətirmək, rejimə qarşı poetik dillə etiraz etmək bir şair ruhunun azadlığını heç bir qüvvənin məhdudlaşdırma bilməyəcəyinin ən parlaq nümunəsi hesab etmək olar:

*Darmadağın eylə dalğalarımla
Bizi dar divara alan qalanı.
Heçliklərə sovur nalələrinlə
Çıxılmaz tilsimə salan qalanı. (8, s. 206)*

Mikayıl Müşfiqin vətəndaşlıq mövqeyi

Sovet rejimi ədəbiyyatın mahiyyətini dəyişməyə köklənsə də, vətən, xalq üçün tə-rəddüd etmədən milli-mənəvi dəyərlərimizə, milli ideallarımıza sadıqlığını bədii dillə təb-liğ və ifadə edən sənətkarlarımızın əzmi nəticəsində istəyinə nail ola bilmədi. Belə sənətkarlarımızdan biri də mövcud rejimin buxovlarına qarşı qətiyyətlə mübarizə aparan, Ə.Cavad kimi dövrə boyun əyməyən, əməli və bədii yaradıcılığı ilə ədəbiyyat tariximizin şair və vətəndaş mövqeyindən əsla geri çəkilməyən şəxsiyyət Mikayıl Müşfiqdır. *Müşfiq öz yaradıcılığı üzərində inadla çalışırdı. Onun hərəkətlərində, davranışında şair çulğınlığı, şair narahatlığı var idi. Yazacağı mövzuya günlərlə, aylarla hazırlaşar, fikri-zikri həmin mövzu yanında qalardı* (1, s. 126). Mikayıl Müşfiq qadağaların tüğyan etdiyi bir zamanda dövrə etirazını xüsusi seçilmiş fikir və düşüncələrini böyük ustalıqla ifadə edirdi. Belə ki, Daş qartal şeiri ilk baxışda tamam başqa bir mövzuya həsr olunmuş kimi görünərsə də, əslində burada da insanların azadlıq uğrunda apardıqları mübarizədən danışıılır. Şair çar hökumətinin rəmzi olan iki başlı qartala Daş qartala müraciət edib çarın zülmünü, onun yeritdiyi siyasətin xalqlar üçün bir zəncir olduğunu, azadlıq istəyən ağızlara qıfıl vurulduğunu bir-bir sayır və belə bir etiraz nümunəsini, ancaq vətəninə sevən, ruhu azad olan bir şair edə bilirdi:

*Əvət, qaynağında aman bulmayan,
Zavallı insanlar üzünə durdu.
Dərələr, təpələr eylədi üsyan,
Bağırana zəhərli bir güllə vurdu. (7, s. 43)*

1936-cı ilə Müşfiq yazdığı şeirlərindən birində sanki həyatında baş verən hadisələrdən xəbərdar olmuş kimi Bu gülünc oyun bəllidir, yarın bizi də bəklər! deməklə duyğularını poeziya üzərinə köçürür:

*Hər kəs bilir həyatın sonu ölümdür,
Ah bu qəmli dəyişmə yaman zülümdür.
Şeirim! Bu gülünc oyun bəllidir yarın
bizi də bəklər!
Sən də öl mənim kimi, fəqət məzarın
olsun ürəklər! (9, s. 142-143)*

Tarixi və ədəbi mövqedən böyük əhəmiyyət kəsb edən bu şeir parçası ilə Müşfiq sovet rejimini bədii dillə gülünc oyun adlandırır, vətən və millətini sevən bir şairin əzablı illərdən keçməsinə baxmayaraq, dövrə boyun əyməyəcəyini bədii, emosional bir dillə ifadə etmiş olur. Müşfiq bilir ki, qələmə aldığı bu şeirlər son şeirlərindən olacaq, çünki bir şairin azadlıq istəyinin nəticəsi olaraq, sovet rejiminin cavabı məhbəs və ya ölüm olacaq. Müşfiq sonunu bildiyi təqdirdə öz əqidəsini dəyişmir və yaşadığı qısa ömrü ilə neçə-neçə

yüzlüklərə əyilməzlik, əsl şair, vətəndaşlıq nümunəsi sərgiləyir. Azərbaycan xalqı məhz belə oğulları, ziyalıları ilə tarixin bütün çətin sınaqlarından üzüağ çıxmışdır.

Almas İldırım poeziyasında azadlıq və qürbət motivləri

30-cu illər ictimai-siyasi prosesinin ən böyük hadisəsi, heç şübhəsiz, Azərbaycan ədəbi mühitindən də yan keçməyən repressiyadır. Özlüyündə siyasi hadisə olan repressiya ədəbi prosesi də ağışuna almış və tarixdə ilk dəfə Azərbaycan yazıçı, şair, tənqidçi, elm və maarif adamlarının kütləvi həbsi və məhvi ilə nəticələnmişdir (6, s. 115). Azərbaycanın yaradıcı ziyalıları 30-cu illər repressiyalarına və mühacirətə məruz qalmışdılar. Mühacirətdə ədəbi fəaliyyətə davam edən, Azərbaycan xalqının milli ədəbi dəyərlərini, azərbaycançılıq ideyalarını qoruyub təbliğ etmiş, imperiya məngənəsində sıxılan Azərbaycanın dərini, azadlıq istəyini poeziyanın dili ilə ifadə edərək haqq səsinə ucaldanlardan bir də məhz Almas İldırım idi. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Almas İldırım totalitar rejimin hədəflərindən birinə çevrilir. Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq ədəbiyyatı fakültəsindən xaric edilir, 1926-cı ildə nəşr etdirdiyi Dün-bugün məcmuəsində və sonra yazdığı şeirlərindəki millətçi görüşlərinə görə sürgünə, təqib və təzyiqlərə məruz qalır. Almas İldırım 1927-ci ildə Bakıda qələmə aldığı Neçin? adlı şeirində yaşadığı dövrə etirazını, yurdunu sevən şairin təqibə məruz qalması və harayını bədi suallar vasitəsilə daha da emosional dillə ifadə edərək yazır:

*Mən artıq nə yazım yurduma dair,
Düşmən zəhər saçır, dostlar gizlədir.
Bilməm öz yurdunu sevən bir şair
Neçin də bir cani kimi izlədir?* (2, s. 172)

Almas İldırım sürgün və təqiblərə məruz qaldığı bir dövrdə bütün çılpalığı ilə sovet rejiminə etiraz etməsi Azərbaycan xalqının, onun yetişdirdiyi şair qüdrətinin ədəbi bir abidəsidir desək, yanılmazıq. Şair dövrü ədəbi dillə mükəmməl ifadə şəkli ilə seçilir: “*Bəs neçin qəribəm bu doğma eldə, məhbəsmi dörd yanım, mən ki, boğuldum... Məlum bir zamanda, məhkum bir ildə, Allahım, mən neçin şair doğuldum?*” Yaşadığı dövrü məhbəs adlandıraraq azadlığı məhdudlaşdırılmış Almas İldırımın şeirlərində şair üsyankarlığı var. Ağrılı-acılı illərdə şair doğulduğuna üsyanını görürük bütün şeirlərində, çünki şair olaraq tək öz azadlığı uğrunda mübarizə aparmırdı Almas İldırım, həm də Əhməd Cavad kimi, Ümmügülüm kimi, Mikayıl Müşfiq və digər şairlərimiz kimi vətən, xalq azadlığı uğrunda mübarizə aparmış və bunu poetik yaradıcılığının əsas motivinə çevirmişdi.

1929-cu ildə yazdığı Yarın adlı şeirində şair sabaha böyük ümidlə baxır, bir gün Şərqi azad olacağına inanır:

*Xəzan pəncərəsində saralan güllər,
Şübhəsiz, şənlənib güləcək yarın.
Həsrətlə çırpınan xəstə könüllər,
Pək dadlı nəşələr sürəcək yarın.* (3, s. 43)

Almas İldırım: “*Bir şənlik görməyən o ıssız ellər // Səadət nə imiş biləcək yarın*”, - deyərək yaşadığı qadağalar, ziddiyyətlərlə əhatələnmiş dövrü şeirdə kirli, dəmir qəfəs adlandırmış, bir gün bu qəfəsdən xilas olacağı günə inandığını poetik dillə təsvir etmişdir.

Almas İldırımın əsərlərində vətən, torpaq, millət həsrəti, qəriblik hüznü aparıcı istiqamət təşkil edir. Onun poeziyası milli azadlıq, müstəqillik uğrunda mübarizəyə həsr olunmuş, şeirlərinin ahəngində qürbət, ayrılıq nəğməsi duyulur, lirik məni narahat və üzgündür. Xalq şairi Nəbi Xəzri Almas İldırım haqqında yazır: “*Vətən dərdi bütün dərdlə-*

rin ən dəhşətlisidir və müqəddəsdir. Bu dərdə dözməyi bacaranlar mətin və ulu insanlardır. Almas İldırım da belə şəxsiyyətdir". Vətən, millət dərdi şairin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Belə demək mümkünsə, şeirləri yaşadığı dövrün güzgüsüdür. Yazdığı hər mısrasında azadlığa can atan, dərdli bir vətənin, bir millətin ruhu duyulur: "Azərbaycan dərdində boğulmuş, sevnələri diyar-diyar qovulmuş, ağla, şair, ağla, yurdun dağılmış", - deməklə Almas İldırım yurdunun çəkdiyi ızdırabları ifadə edən mübariz poeziyanın mükəmməl nümunəsini yaratmış oldu.

O, yaradıcılığı ilə milliyyətçi və istiqlalçı bir şair olaraq əbədi yaddaşlara həkk olundu, eyni zamanda mühacirət poeziyasının qüdrətli simalarından biri hesab olunur. Şair "Arazla dərdləşmə", "Boğulmayan bir səs", "A dağlar", "Əlvida, Bakı!", "Türküüm", "Qürbətə", "Bir səsə gəlir uzaqdan", "Əsir Azərbaycanım", "Ölməkmi, yaşamaqmi", "Bir gün gələcək", "Batan Günəş" və s. kimi şeirlərində milli-ictimai dərd, vətənin, xalqını azad görmək arzusunun, harayını ifadə etmişdir.

1936-cı ilə Elazığda yazdığı "Qürbətə" adlı şeirində Almas İldırım doğma yurd həsrətini, doğma yurdunu görmədən ölmək istəmədiyini, ağladığı yurdunda da gülmək istəyini, bir şairin azadlığını məhdudlaşdıran rejimə üsyanını belə ifadə etmişdir:

*Yox, mən ölmək istəməm, görmədən doğma yurdu,
Mən orda ağlamışam, mən orda güləcəyəm.
Söylə, qoy sevinməsin Kremlin vəhşi qurdu,
Mən tufanla doğuldum, tufanla öləcəyəm!.. (3, s. 110)*

Almas İldırımın həyatı ağrı-acılı, məşəqqətli, təqib və sürgünlərlə dolu olmasına baxmayaraq doğma yurdu Azərbaycana məhəbbəti sönməmiş, Vətənin istiqbalına, müstəqilliyinə ümid bəsləmiş və bu ümidlə də yazıb-yaratmışdır. Şair vətən, yurd azadlığını öz azadlığından uca tutmuş, bu yolda da bədii sözün və vətəndaşlıq nümunəsinin zirvəsinə yüksəlmişdir.

Sovet rejiminin yaratdığı məhdudiyyət, təqib və sürgünlərə baxmayaraq, Əhməd Cavad, Ümmügülüm Sadıqzadə, Mikayıl Müşfiq, Almas İldırım və s. kimi şairlərimiz söz, xalq, millət azadlığını öz azadlığından ali hesab etmiş və bu yolda həm bədii sözlə, həm də əməli işlə mübarizəyə qoşulmuş və sovet dövrünə meydan oxumuş ziyalılarımızdan oldular.

Nəticə

Sovet hakimiyyəti dövründə dövlət səviyyəsində həyata keçirilən repressiya, qadağa və təqiblər ədəbi mühitdə xüsusi rolunu oynayan sənətkarların ədəbi və ictimai arenada axırına çıxmaq məqsədi daşıyırdı. Bu proses sovet xalqlarının ədəbiyyatında, o cümlədən də Azərbaycan ədəbiyyatında mövcud idi. Hakimiyyət sovet ədəbiyyatı formalaşdırmaq istiqamətində işlər görürdü. Ədəbiyyat sovet ideologiyasının təbliğat işini həyata keçirməyə istiqamətlənmişdi. Lakin Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndələri vətən, xalq azadlığı ideologiyası əsasında bədii dillə mübarizə ruhunda bir ədəbiyyat formalaşdırdılar. Onlar milli ideologiya uğrunda təqib və təzyiqlərə məruz qalmasına baxmayaraq, vətən, xalq azadlığı, onun bütövlüyü yolunda öz qətiyyətini dəyişmədən mübariz ədəbiyyatın, poeziyanın əsasını qoydular.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundzadə D. Müşfiqli günlərim (xatirələr). Bakı: Gənclik, 2005, 274 s.
2. Almas İ. Boğulmayan bir səs. Bakı: Avrasiya press, 2007, 392 s.
3. Almas İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004, 248 s.

4. Cəfərov N, Sərdarov V, Cəfərov A. Azərbaycançılıq ideologiyasının etnoqrafik əsasları. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 216 s.
5. Əhməd C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 296 s.
6. Əhmədov B. Azərbaycan ədəbiyyat tarixi. 3 cilddə. II c., Bakı, 2010, 436 s.
7. Gülhüseyn H. Müşfiq. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1968, 108 s.
8. Hüseyinzadə A. İstiqlal şairi Ümmügülüm. Bakı: Çarşıoğlu, 2005, 272 s.
9. Mikayıl M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 352 s.
10. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012, 314 s.
11. Saləddin Ə. Əhməd Cavad. Bakı: Gənclik, 1992, 328 s.
12. Zeynallı H. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1983, 320 s.

Summary

Gunesh Khudayarova

*Freedom of the Poet in the Poetry of the Soviet Period
on the Level of Poetic Creativity*

The period of Soviet rule can be called a period of restrictions on the lives of the people, intellectuals, poets and writers. The revolutionary changes that took place in the country with the establishment of the Soviet government also became the subject of fiction. Our literature could not remain indifferent to the harsh laws of the time. During this period, artists raised their voices in protest, which resulted in repression. Despite all this, irreversible artists have dedicated their lives to becoming the true voice of the twentieth century and have left their mark on our literary history. The main goal of the Soviet period was to keep literature dependent on the government, to restrict or abolish freedom of speech, freedom of the poet. At a time surrounded by such prohibitions, the main goal of the artists was to disobey the restrictions and prohibitions and to artistically embody the ideas of freedom expressed in their works. At that time, poets saw freedom not only in their own freedom, but also in the freedom of the people and the nation. Their work is based on the ideology of freedom. Despite repression, persecution and pressure, we have had many artists who have not abandoned their ideals. Our poets such as Ahmad Javad, Ummugulsum Sadigzade, Mikayil Mushfig, Almas Yildirim laid the foundation of poetry that struggled with creativity. Despite the prohibitions and restrictions of the Soviet regime, they never retreated from the ideals of homeland, people and freedom of speech.

A special feature of twentieth-century poetry is that its creators approached freedom not as an individual, but as the people and their freedom, and developed their artistic thinking in this way. The Soviet government persecuted, exiled, and persecuted intellectuals who nurtured the ideology they needed and raised their voices in the process. Despite such prohibitions of the Soviet era, our poets managed to create a militant poetry that challenged the era.

Keywords: *period of prohibitions, poet, freedom, homeland, poetry*

Резюме

Гюнеш Худаярова

*Свобода поэта в поэзии советского периода
на уровне поэтического творчества*

Период советской власти можно назвать периодом ограниченной жизни людей, интеллигенции, поэтов и писателей. Революционные изменения, произошедшие в стране с установлением Советской власти, также стали предметом фантастики. Наша литература не могла остаться равнодушной к суровым законам того времени. В этот период артисты подняли голос протеста, что привело к репрессиям. Несмотря на все это, необратимые художники посвятили свою жизнь тому, чтобы стать истинным голосом двадцатого века и оставили свой след в нашей литературной истории. Главной целью советского периода было удержать литературу в зависимости от власти, ограничить или отменить свободу слова, свободу поэта. В то время, когда были наложены такие ограничения, главной целью художников было не подчиняться ограничениям и запретам и художественно воплотить идеи свободы, выраженные в их произведениях. В то время поэты видели свободу не только в своей свободе, но и в свободе народа и нации. Их работа основана на идеологии свободы.

Несмотря на репрессии, преследования и давление, у нас было много художников, которые не отказались от своих идеалов. Наши поэты, такие как Ахмад Джавад, Уммугулсум Садыгзаде, Микаил Мушфиг, Алмас Йилдирим, заложили фундамент поэзии, которая боролась с творчеством. Несмотря на запреты и ограничения советской власти, они никогда не отступали от идеалов Родины, народа и свободы слова.

Особенностью поэзии XX века является то, что ее создатели подходили к свободе не как к личности, а как к людям и их свободе, и таким образом развивали свое художественное мышление. Советское правительство преследовало, высылало и преследовало интеллектуалов, которые лелеяли нужную им идеологию и повышали голос в процессе. Несмотря на такие запреты советской эпохи, нашим поэтам удалось создать воинственную поэзию, бросившую вызов эпохе.

Ключевые слова: *период запретов, поэт, свобода, родина, поэзия*

Məsul katib fil.ü.f.d., dos. Şıxıyeva Səadət Məmməd qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.